

«ՏՈՒՆ, ԲՆԱԿԱՎԱՅՐ» ՀԱՍԿԱՑՈՒՅԹԻ ԻՐԱՆԱԿԱՆ ԾԱԳՄԱՆ
ԲԱՌԵՐԸ ՄՈԿԱՍԵՍ ԽՈՐԵՆԱՑՈՒ
«ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ» ԵՐԿՈՒՄ*

ՆԱՐԻՆԵ ԴԻԼԲԱՐՅԱՆ

Բանալի բառեր՝ «տուն, բնակավայր» հասկացույթ, աշխարհընկալում, մշակութային փոխազդեցություն, իրանական փոխառություններ, ծագումնաբանություն, իմաստաբանություն, բառակազմություն:

Ամփոփում

Հին հայերենում «տուն, բնակավայր» հասկացույթ արտահայտող առանցքային միավորները բնորոշ են հայոց գրական լեզվի զարգացման բոլոր փուլերին: Այսինքն՝ դրանք վաղնջահայերենից ժառանգված և ժամանակակից գրական լեզվին ու բարբառներին փոխանցված ընդհանուր հայերեն բառեր են: Բացի բնիկ հնդեվրոպական արմատներից՝ «տուն, բնակավայր» նշանակող բառերի շարքում կան նաև մի շարք փոխառություններ, որոնցից հատկապես կարևոր են իրանական ծագում ունեցող միավորները: Այս բառերը, որոնք հիմնականում փոխառվել են միջին պարսկերենից, ամբողջությամբ ենթարկվել են հայերենի լեզվական օրինաչափություններին:

Քանի որ Մոկսես Խորենացու «Պատմութիւն Հայոց» գիրքը մեր ազգի ծագման ընթացքը և ինքնությունն առավել խորությամբ նկարագրող սկզբնաղբյուրներից է, այստեղ վկայված են «տուն, բնակավայր» հասկացույթի գրեթե բոլոր գործածական եզրույթները, ինչպես բնիկ, այնպես էլ՝ իրանական: Նշյալ միավորների հետազոտությունն ապացուցում է, որ հին հայերենում արդեն հստակ ձևավորված էր «տուն, բնակավայր» հասկացույթի ազգային ընկալումը՝ որպես ընդհանուր հնդեվրոպական և տեղական իրողությունների, սովորույթների, հավատալիքների ամբողջություն: Հայերենում այս հասկացույթն ամփոփում է այնպիսի բառային միավորներ, որոնք արտացոլում են երևույթի ամենատարբեր իմաստային նրբերանգները. դրանցից առաջնայինը ծնողական տան, բնօրրանի հանդեպ սերն է, հպարտությունը, ինչպես նաև զուտ անձնական, ապա՝ հավաքական պատասխանատվությունը հարազատ բնակավայրի անվտանգության համար:

Նախաբան

Լեզվի՝ իբրև հասկացութային համակարգի ընկալումն արդի ճանաչողական լեզվաբանություն և մշակութաբանություն կարևորագույն խնդիրներից է, որովհետև հասկացութային բացահայտում են տվյալ լեզվի կրողների ազգային

* Ներկայացվել է 22. XI. 2024 թ., գրախոսվել է 10. XII. 2024 թ., ընդունվել է տպագրության 27. III. 2025 թ.:

ինքնություն յուրահատկությունները, աշխարհընկալումը, հոգևոր կյանքը: Հասկացությունը դիտարկվում է իբրև գիտակցության հիմնային միավոր, որը մտածողության գործընթացին է մասնակցում ունենալով լեզվական արտահայտություն և իրացում: Լեզվական հասկացութաբանությունն արդի միջգիտակարգային ուղղություններից է, որը վերջին տասնամյակում մեծ զարգացում է ապրում: Այս հայեցակետից լեզուն, լեզվական միավորները սկսում են ուսումնասիրվել այն կողմերի, այսինքն՝ մարդկանց հետ փոխկապակցված: Ինչպես պատկերավոր սահմանվում է լեզվի քննությունն անկախ մարդկային գործունեից կհանգեցնի նույն սահմանափակ արդյունքին, ինչ կենսաբանության մեջ մարդակազմության ուսումնասիրությունը զուտ գեղարվեստական պատկերների հիման վրա՝ առանց իրական մարդու և նրա մարմնի¹:

XXI դ. լեզվաբանական գիտակարգերում մարդակենտրոն հարացույցը դարձել է գերակա, մարդակենտրոնության հարացույցն ավելի ստույգ կարելի է կոչել ազգակենտրոն հարացույց, քանի որ յուրաքանչյուր լեզվի պարագայում կարևորը ոչ այնքան ընդհանուր մարդկային մտածական որակներն են, որքան յուրաքանչյուր առանձին ազգին կամ ցեղակից, դրացի ազգերին բնորոշ առանձնահատկությունները: Հասկացությունի ճանաչողական կառուցվածքի ընդունված սահմանումը ներառում է հետևյալ բաղադրատարրերը՝ հասկացական միջուկը, իմաստաբանական ոլորտը, ճանաչողական ոլորտը, պատկերային-խորհրդանշական ոլորտը և մշակութաարժեքաբանական ոլորտը²: Յուրաքանչյուր հասկացությունի մեջ ամփոփվում են վերջինիս լեզվական բազմաթիվ նշանակումներ, որոնք կարող են ունենալ տարբեր ծագումնաբանություն, բառակազմություն, բայց ունեն միավորող իմաստաբանություն, դրանք վեր են հանում տվյալ լեզվակիր հանրությունի՝ ազգի մտածողության արժեքակերպը, մշակութային, արժեքաբանական կողմնորոշումները³:

Աշխարհի լեզուների մեծամասնության մեջ «տուն բնակավայր» հասկացությունն արտահայտում է ոչ միայն ֆիզիկական, այլև խորքային խորհրդանշական իմաստ, ունի արժեքակալ արժեք՝ արտահայտելով հայրենիքի, անվտանգության, ընտանիքի, արմատների և ազգային ինքնության գաղափարները⁴:

¹ А бильдинова, Карпец. 2021, 272.

² Дербишева. 2020, 71.

³ А бильдинова, Карпец. 2021, 274.

⁴ Ռուսերենում «Дом» բառը նշանակում է ոչ միայն շինություն, որտեղ ապրում են մարդիկ, այլ ընդգրկում հասկացություն է, որը կապված է ընտանեկան արմատների, նախնայաց ժառանգության, սիրտ և հարազատության հետ: Ռուսերենում հայտնի արտահայտություն կա. «Дом — это не стены, а люди» («Տունը ոչ թե պատերն են, այլ մարդիկ»): Այս դարձվածն ընդգծում է ընտանիքի և մերձավորների կարևորությունը տուն հասկացության մեջ, դատարկ շենքը դեռ տուն չէ: Իսկ հայրենի տուն (родной дом) եզրույթն ավելի լայն է և ամփոփում է հարազատ եզերք հասկացողության ողջ համակարգը: Անգլերենում տարբերակվում են home և house բառ-հասկացությունները: House-ը նշանակում է ֆիզիկական շինություն, իսկ home-ը ունի շատ ավելի խոր նշանակություն, դա այն վայրն է, որտեղ մարդն իրեն հարմարավետ է զգում, որտեղ նրան սպասում են, և որտեղ նա խաղաղություն է ձեռք բերում: Անգլերենում կա տարածված արտահայտություն «Home is where the heart is» («Տունն այնտեղ է, որտեղ սիրտն է»), որը ցույց է տալիս՝ տունը պարտադիր չէ, որ որոշակի վայր նշանակի, այն ավելի շուտ

Նյութական «տուն, բնակավայր» նշանակող իրանական փոխառություններ

Հին հայերենում «տուն, բնակավայր» իմաստային դաշտի բառերի միջուկային միավորները ժառանգված են հնդեվրոպական մայր լեզվից, և դրանք բնորոշ են գրական հայոց լեզվի զարգացման հետագա բոլոր շրջափուլերին, այսինքն՝ ընդհանուր հայկական բառեր են, որոնք գրաբարից ժառանգվել են մեր արդի գրական լեզվին և բարբառներին: Բնակավայր հասկացությի բառերի մեծ մասը պարզ արմատական է՝ կենսունակ բառային կապակցություններ կազմելիս:

Լեզվի պատմական զարգացման ընթացքում բնակավայր հասկացությի բառերի մեծամասնությունը գրեթե չի ենթարկվել փոփոխությունների: Եղած փոփոխությունները հիմնականում վերաբերում են որոշ բառերի հիմնական գործածությունից դուրս մղվելուն, պատմաբառերի կամ հնաբանությունների վերածվելուն, իմաստի նեղացմանը: Ընդհանուր հնդեվրոպական «տուն, բնակավայր» նշանակող փոխառյալ բառերի շարքում բավական զգալի են իրանյան ծագման միավորները, որոնք հիմնականում միջին պարսկերենից փոխառություններ են:

Ինչպես նշեցինք, «տուն, բնակավայր» նշանակող բառերի շարքում միջուկային են բնիկ ծագման բառերը, բայց հասկացությի կազմում, իմաստաբանության և ճանաչողական ոլորտներում բավական լուրջ դերակատարում ունեն իրանական միավորները: Լեզվաբան Լավրենտի Հովհաննիսյանը, հանգամանալի ուսումնասիրելով իրանական փոխառությունները և դրանց դերը հայերենում, ճշգրիտ դիտարկում է կատարում՝ նշելով, որ իրանյան ծագման բառերի առկայությունը հայերենում պետք է դիտարկել իբրև ոչ այնքան լեզվական, որքան պատմամշակութային երևույթ, ինչպես լատիներենում հունարեն բառերի գործածությունը. «Այս եզրահանգման մեջ, իհարկե, դարձյալ բառապաշարի փոփոխության արտաքին և ներքին գործոնների փոխկապակցվածության և արտալեզվականի էական լինելու հարցն է»⁵: Քանի որ Մովսես Խորենացու «Պատմութիւն Հայոց» երկը հայերի ազգածագման հիմնարար մատենագիտական սկզբնաղբյուրներից է, այստեղ վկայված են «տուն, բնակավայր» իմաստը կրող գրեթե բոլոր համագործածական բառերը, ինչպես բնիկ, այնպես էլ իրանական ծագման, զորօրինակ՝ աշխարհ, ապարանք, սւան, չէն, դաստակերտ, աշտարակ, ապաստան, բուրաստան, գերեզման, դաշտ, դժոխք, դրախտ, դղեակ, խորան, կոյս (կողմ), մեհեան, նահանգ, տաճար, վանք/վանորայք, վիհ, սահման, ոստան և այլն: Հայոց լեզուն, ի սկզբանե եղել է մշակույթների և լեզուների խաչմերուկում գործուն փոխառելով տարբեր բառեր, միաժամանակ

հոգեվիճակ է, զգացմունքային կապվածություն: Գերմաներենում ունենք Heimat և Zuhause բառ-հասկացությունները. Zuhause-ը բնակավայրն է՝ որպես ֆիզիկական տարածություն, իսկ Heimat-ը հայրենիքն է, որտեղից սերում է մարդը, և որի հանդեպ զգում է հուզազգայական և մշակութային կապվածություն: Մի շարք լեզուներում, ինչպես արաբերենն ու ճապոներենը, «տուն և բնակավայր» հասկացությունները ներառում են նաև պատասխանատվության զգացում, պարտք այն տան և վայրի հանդեպ, որտեղ ապրում են, պատասխանատվություն այն մերձավոր մարդկանց նկատմամբ, որոնց հետ համատեղ բնակվում են:

⁵ Հ ո վ հ ա ն ի ս յ ա ն. 1990, 39:

և փոխատու լինելով: Իրանական եզրույթները փոխառվել են տարբեր ժամանակաշրջաններում՝ վաղնջահայերենից մինչև գրաբար, միջին հայերեն ամենատարբեր գործոնների ազդեցությամբ՝ մշակութային, կրոնական փոխներթափանցումներ, պետական-քաղաքական հարաբերություններ, առևտրային կապեր և այլն: Հետազոտության ընթացքում կիրառել ենք ներքին և արտաքին համեմատության, զուգադրման և վերականգնման մեթոդները:

Առավելագույն կիրառություն ունի աշխարհ բառը, որը իրանական ծագման արմատ է՝ ըստ Հրաչյա Աճառյանի՝ xšāy «փշխել» արմատից⁶: Երկուս հանդիպում ենք աշխարհ բառով մեծաթիվ կապակցությունների՝ աշխարհ Ալանաց, աշխարհ Ասորուց, աշխարհ Մոսիաց, աշխարհ Հայկազանց, աշխարհ Հայոց, աշխարհ Հոնաց, աշխարհ Հունաց, աշխարհ Ճենաց, աշխարհ Միջագետաց, աշխարհ Պաղեստինացուց, աշխարհ Պարսից, աշխարհ Վրաց, աշխարհ Քուշանաց, Արեաց աշխարհ, աշխարհ Բուղարաց, աշխարհ Հնդկաց և այլն: Այս կառույցները վկայում են, որ աշխարհ բառը երկրանուններ կազմող հիմնական միավորներից էր գրաբարյան տեղանվանացանկում: Գրաբարյան երկրանունները բաղադրյալ են՝ հատկացուցիչ-հատկացյալ շարահյուսական կապակցություններ, որտեղ աշխարհ միավորը կաշուհ հատկացյալն է:

Հին հայերենում երկրների անվանման բանաձևը պարտադիր ներառում էր բնակիչների գործոնը, ժողովրդանունները, որոնք դրվում էին սեռական հոլովաձևով՝ որպես միաթամանակ և՛ սեռում-ծագում, և՛ պատկանելություն արտահայտող հատկացուցիչներ՝ Ալանաց, Միջագետաց, Ասորուց, Հայկազանց, Պաղեստինացուց և այլն:

Հայն կիրառություն ունեցող եզրույթներից է սահման բառը, որի իմաստալին բեռնվածությունը բացահայտվում է հետևյալ բնագրային օրինակով. «Աստ բնակեալ Միսակ լնու շինութեամբ զսահմանս բնակութեան իւրոյ (ընդգծումը մերն է – Ն. Դ.)»⁷: Էդուարդ Աղայանի՝ «Արդի հայերենի բացատրական բառարանում» հետաքրքրող իմաստը հինգերորդն է՝ «որեւէ սահմանագծից ներս գտնվող տարածություն, վայր»⁸: Բառը ծագում է *sāhmān իրանյան արմատից⁹: «Պատմութիւն Հայոց»-ում վկայված են այս եզրույթով կազմված բազմաթիվ բաղադրյալ կառույցներ, որոնք ունեն երբեմն դարձվածային, իսկ հիմնականում տեղագրական, տեղանվանական արժեք՝ սահմանք քաջաց, սահմանք հայրենեաց, սահման Ասորեստանի, սահման Ատրպատականի, սահմանք Աղուանից, սահմանք Ասորուց, սահման Բակտրիացուց, սահմանք Խաղտեաց, սահման Կեսարու, սահման Մանանաղույ, սահմանք Մասքթաց, սահմանք Հայոց և այլն:

Հաջորդ կարևոր միավորը շին-ն է. «Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի» բառարանում (ՆՀԲ) այս բառն ունի «աւան, գիւղ, հաւաքումն հիւղից եւ տաղաւարաց, նակարան գեղջկաց» իմաստները¹⁰: Արդի հայերենի բառարանում միայն վեցերորդ իմաստով է տրվում իբրև գոյական՝ գյուղ, գյուղակ նշանա-

⁶ Ա ճ ա ո յ ա ն. 1971, 217:

⁷ Խ ո Ր Ե ն ա ց ի. 1981, 50: Այսուհետև հիշյալ գրքից մեջբերվող օրինակներին կից՝ տեքստում, կնշվեն էջերը:

⁸ Ա ղ ա յ ա ն. 1976, 1271:

⁹ Զ ա հ ու կ յ ա ն. 2010, 664:

¹⁰ Աւետիքեան, Սիւրմեյեսան, Աւգերեան. 1981, 476:

կոլեկցիայում: Առաջնային իմաստով դարձել է ածական՝ «մարդաբնակ, բնակչութուն ունեցող» բացատրությամբ¹¹: Ծագում է իրանական *sen «հանգստավայր, բնակատեղի» բառից¹²: Բացի ինքնուրույն կիրառությունից՝ ունի տեղանվանակերտ, տեղանվանանիշ լայն գործառնություն՝ շէնն Նախճաւան, շէնն Սմբատաւան և այլն:

«Տուն, բնակավայր» նշանակող բառերի շարքում է նաև դաստակերտը: Նշանակում է շեն, ագարակ, ամառանոց, կալվածք, շենքերի ու դրանց կից հողատարածքների՝ այգիներ, բանջարանոցներ, ամբողջություն գյուղական վայրերում¹³: Բերենք համապատասխան բնագրային օրինակ. «... գտեղի ճակատուն շինէ դաստակերտ, և անուն կոչէ Հայք» (էջ 44): Ծագում է հին պարսկերենի *dastakrta ձևից՝ «աւան, գիւղ» նշանակությամբ¹⁴:

Արքաների և իշխանների տունն ու բնակության վայրն ապարանքն է, որը հայերենի բոլոր չրջաններում ունի «պալատ, փառահեղ տուն, բնակարան» իմաստները¹⁵: Նախաձևն է հին պարսկերենի apadāna կազմությունը, որը բաղադրված է ap մասնիկից և adā «կառուցանել, շինել» արմատից:

Պատմության մեջ վկայված է նաև ապարանքի հոմանիշ դղեակ եզրույթը՝ որպես իշխանների ու արքաների բնակավայր: Արդի արևելահայերենում էլ գործածական այս բառը փոխաբերական իմաստով ձեռք է բերել նաև «գեղեցիկ, չքեղ տուն» նշանակությամբ¹⁶: Գևորգ Ջահուկյանը ենթադրաբար այս բառը համարում է իրանական աղբյուրից փոխառյալ, բայց ոչ հավաստի, ուստի կարող ենք վերականգնել նաև ընդհանուր հնդեվրոպական նախաձև¹⁷:

«Պալատ, չքեղ բնակարան, ապարանք» նշանակությամբ է հանդես գալիս նաև փոխառյալ բառերի շարքից մեկ այլ բազմագործառնական եզրույթ՝ տաճար: «Արդի հայերենի բացատրական բառարանում» նշված են հետևյալ իմաստները. «1. (կրոն.): Կրոնական ծեսերի և արարողությունների տուն՝ շինություն: 2. Հեթանոսական աստվածների տուն, կուստուն: 3. (հին.): Ամենայն հայոց կաթողիկոսի նստավայրը էջմիածնում: 4. փխբ. Արվեստի, գիտության և այլ բնագավառի կենտրոնը՝ օջախը հանդիսացող շենք: 5. փխբ. Խորին հարգանք ու երկյուղածություն ներշնչող վայր, տեղ՝ ասպարեզ, սրբավայր: Տաճար է մեր երկիրը, սուրբ է ամեն քար (Վ. Տերյան)»¹⁸: Բնագրից բերենք ամենատարածված իմաստով օրինակ. «Եբաց տաճարս կրոնցն և կալաւ զպաշտօն հեթանոսութեանն» (էջ 184): Ծագում է հին պարսկերենի taçara «ապարանք, պալատ» բառից¹⁹:

Արդի չրջանում ևս մարդկային բնակավայր նշանակող գործունակ եզրույթներից է աւան բառը՝ «ոչ մեծ բնակավայր, գյուղ, գյուղաքաղաք, չպարս-

¹¹ Ա Ղ ա յ ա ն. 1976, 1105:

¹² Ջ ա հ ու կ յ ա ն. 2010, 586:

¹³ Ա Ղ ա յ ա ն. 1976, 278:

¹⁴ Ջ ա հ ու կ յ ա ն. 2010, 185:

¹⁵ Ա Ղ ա յ ա ն. 1976, 97:

¹⁶ Ա Ղ ա յ ա ն. 1976, 303:

¹⁷ Ջ ա հ ու կ յ ա ն. 2010, 200:

¹⁸ Ա Ղ ա յ ա ն. 1976, 1408:

¹⁹ Ջ ա հ ու կ յ ա ն. 2010, 719:

պապատված բնակավայր, չեն» իմաստներով²⁰: Ծագումը ենթադրվում է պարթևական աղբյուրից՝ *āvan «գիւղ, աւան»²¹: Անկախ կիրառությունը մեկտեղ ունի տեղանվաններու կապակցությունների բաղադրիչ դառնալու գործառույթ թիվ աւան, Բազնաց աւան, Բակուրակերտ աւան, աւան թորդան, աւան Կուաշ, աւան Չըրմէս, աւան Տատեօնք և այլն:

Իբրև վանականների և միանձնուհիների բնակության վայր, տուն՝ ընդգրկել ենք նաև վանք բառը: ՆՀԲ-ում վանք բառի դիմաց գտնուած ենք հետևյալ իմաստները՝ օթեւան, իջւան, բնակարան, կայան, դադարք, վրան, հիւրանոց, տաղաւար, մենաստան, բնակարան միաբանակեցաց²²: Այսինքն՝ վանքն ի սկզբանե պարզ բնակարան էր, կայան, հետո միայն՝ կրոնական բնակտեղի: Գ. Ջահուկյանի ենթադրությամբ փոխառություն է պարթևական աղբյուրից, որը համեմատելի է պարթևական van/*vahana ձևերի հետ²³: Բայց նշենք, որ բացառելի չէ բնիկ ծագումը, ընդհանուր հնդեվրոպական արմատի վերականգնումը վերոնշյալ համահունչ աւան բառի հետ:

Ուստան. այն քաղաքն է, որտեղ նստում էին թագավորները կամ իշխանները: Ստեփան Մալխասյանցի բառարանում նշվում է, որ ուստանն Արշակունիների թագավորության ժամանակ արքունիքին պատկանող գավառ էր, կալվածք՝ ի հակադրություն նախարարական կալվածքների, ինչպես նաև՝ թագավորանիստ կամ իշխանանիստ գլխավոր քաղաք, մայրաքաղաք²⁴: Հր. Աճառյանի և Գ. Ջահուկյանի ենթադրությամբ փոխառություն է իրանյան աղբյուրից՝ համեմատելի östāndār «գաւառապետ» կազմության հետ²⁵:

Նահանգ եզրույթը երկրի, պետության վարչատարածքային խոշոր բաժանումների անվանումն է. ծագման վերաբերյալ կան տարակարծություններ, Հր. Աճառյանի ենթադրյալ ասորական աղբյուրին՝ na-an-ga, Գ. Ջահուկյանը հակադրում է միջին պարսկերենի *nsng նախաձևը՝ որպես առավել հավանական²⁶:

Դաշտ. լեռնային տեղանքում ապրող ժողովրդի համար բարեբեր բնակություն վայր է, ինչպես ՆՀԲ-ն է արձանագրում «տափարակ արձակավայր, խոտաւէտ, ասպարէզ կամ ընդարձակութիւն»²⁷: Մովսես Խորենացին հայոց ազգաբանության մասին իր վիպագրը սկսում է Հայկի՝ Բաբելոնից հեռանալու և լեռնոտի մի դաշտավայրում հանգրվանելու պատումով: Չցանկանալով հնազանդվել բռնակալ Բելին՝ Հայկը գերադասում է հեռանալ և հաստատվել լեռներով պաշտպանված դաշտավայրում, որտեղ էլ հիմնում է իր «տուն բնակութեան կալուածոց»։ «Երթեալ բնակէ ի լեռնոտի միում դաշտավայրի, յորում սակաւք ի մարդկանէ յառաջագոյն ի ցրուելոցն դադարեալ բնակէին...» (էջ 40): Իր ընտրյալ լեռնադաշտը Հայկը կոչում է Հարք/Հայրեր. «... այս ինքն թէ հարք են աստէն բնակեալք՝ ազգի տանն Թորգոմայ» (էջ 40): Ակնհայտ է, որ բնակվելու տուն դարձած դաշտի ընկալումը հայերենում ուղղակի կապվում է ազգի

²⁰ Աղ ա յ ա ն. 1976, 118:

²¹ Ջ ա հ ու կ յ ա ն. 2010, 99:

²² Ա լ ե տ ի ք ե ա ն, Ս ի լ ր մ ե լ ե ա ն, Ա լ գ ե ր ե ա ն. 1981, 783:

²³ Ջ ա հ ու կ յ ա ն. 2010, 703:

²⁴ Մ ա լ խ ա ս յ ա ն ց. 1944, 572:

²⁵ Ջ ա հ ու կ յ ա ն. 2010, 604:

²⁶ Ջ ա հ ու կ յ ա ն. 2010, 560:

²⁷ Ա լ ե տ ի ք ե ա ն, Ս ի լ ր մ ե լ ե ա ն, Ա լ գ ե ր ե ա ն. 1979, 595:

Հայերի՝ նախնիների հետ, իսկ «Թորգոմայ տուն» կապակցությունը Հայք-Հայաստանի հոմանիշ ժողովրդանուն-տեղանունն է: Հազարամյակներով հայոց սրբազան վայր դարձած Արարատյան դաշտավայրը տարածվում է Մասիս և Արագած լեռների միջև: Արդի արևելահայերենում այս բառի իմաստային բեռնվածությունը չի փոփոխվել. ծագումով իրանյան է, որը Գ. Զահուկյանը համեմատում է պահլավական *dašt* նույնիմաստ արմատի հետ²⁸: Ուշագրավ է, որ Հր. Աճառյանն իր «Հայերեն արմատական բառարանում» այս բառի իմաստային բովանդակության մեջ նշում է իրանական աղբյուրներում առկա «վայրի, վայրենի» նշանակությունը²⁹. դաշտն ազատ էր, այսինքն՝ վայրի: Դաշտ եզրույթը խորենացու երկում գործուն տեղանվանակերտ է, որի միջոցով ստեղծվել են բազմաթիվ բաղադրյալ տեղանուններ՝ դաշտն Աղիովտի, դաշտն Աղուանից, դաշտն Ասորեստանի, դաշտն Արայի, դաշտն Արտազու, դաշտն Գարգարացուց և այլն:

«Տուն, բնակավայր» հասկացությի միավոր ենք համարում աշտարակ եզրույթը, որը ՆՀԲ-ում բացատրվում է որպես «դիտանոց, մարտկոց, ամրություն պարսպաց»³⁰: Ստ. Մալխասյանցը շեշտում է այս բառի բովանդակության մեջ թշնամուն դիտելու և նրանից պաշտպանվելու նպատակը, աշտարակի հիմնական նպատակը թշնամուց պաշտպանվելն է³¹: Պաշտպանունակ լինելը տան և բնակավայրի կարևորագույն հատկանիշներից է, որովհետև տունը գիտակցվում է որպես մարդու համար ամենաանվտանգ վայրը, նրա ուժի հիմնական աղբյուրը: Աշտարակ բառի ծագումը Գ. Զահուկյանը ենթադրաբար իրանական է համարում, որի հավաստի աղբյուրը դեռևս գտնված չէ. հետևաբար, չի բացառվում ընդհանուր հնդեվրոպական նախաձևի վերականգնումը երկու լեզուների համար: Հր. Աճառյանը բառի ծագմանը չի անդրադառնում այն համարելով «բերդ» բառի հոմանիշը³²:

Դիման եզրույթը զուտ գրաբարյան բառ է, որն արդի արևելահայերենում դուրս է եկել գործածությունից՝ վերածվելով պատմաբառի, հնաբան կազմություն է: ՆՀԲ-ում այն լայն իմաստի բառ է. նշանակում է՝ արքունական դահլիճ, սրահ, սենեակ, հրապարակ, տուն կամ բնակարան³³: Գ. Զահուկյանն իր ստուգաբանական բառարանում հավելում է նաև դպրոց, հարկատեսակ իմաստները, իսկ ծագումը կապում է միջին պարսկերեն *devān* բառի հետ³⁴: Նախաձևն ուներ պետական ատյան, խորհրդարան, դատարան, պահոց իմաստները:

Հոգևոր «տուն, բնակավայր» նշանակող իրանական փոխառություններ

Գրաբարում «տուն» իմաստով էր օժտված նաև խորան բառը, ՆՀԲ-ում այս եզրույթն ունի ինն իմաստային զարգացումներ, որոնցից վեցերորդը հետևյալն է՝ յարկ, տուն, սենեակ: Հույժ խորհրդանշական է հաջորդ իմաստային ճյուղավորումը, ըստ որի՝ մարդկային մարմինը ևս կոչվում է խորան՝ «խորան

²⁸ Զահուկյան. 2010, 184:

²⁹ Աճառյան. 1971, 623:

³⁰ Ալեքտիքեան, Սիլվեստրեան, Ալգեբեան. 1979, 265:

³¹ Մալխասյանց. 1944, 198:

³² Աճառյան. 1971, 221:

³³ Ալեքտիքեան, Սիլվեստրեան, Ալգեբեան. 1979, 629:

³⁴ Զահուկյան. 2010, 200:

Հոգւոյ մարդոյն» կամ մարդն որպէս բնակարան, տուն³⁵: Զուգահեռաբար այս եզրույթն ունի եկեղեցի, տաճար, սրբության վայր, դահլիճ, դիվան նշանակությունները. «Արտաշիսի Հասեալ ի յԵրուսանդայ շրջապատեալ առաքաստն ի կաշեայ եւ ի կտաւեայ պարսպին էջ, և ի խորանի նորա բնակեցաւ զայն գիշեր (ընդգծումը մերն է – Ն. Դ.)» (էջ 204): Արդի Հայերենում այս բառը կորցրել է իր առաջնային՝ ոչ կրոնական, տեղանիշ նշանակությունը՝ վերածվելով կրոնական եզրույթի:

«Տուն» հասկացույթն իր մեջ ներառում է բավական զգալի կրոնական բովանդակություն, որի շնորհիվ նրա մեջ ընդգրկված շատ միավորներ նշանակում են ոչ միայն մարդկանց, մահկանացուների տուն կամ բնակատեղի, այլ ամենից առաջ աստվածների բնակավայր: Այս շարքից է նաև մեհեան բառը, որը նշանակում է Հեթանոսական տաճար, կոստուն. «Մեհեան շինեալ յԱրմաւիր անդրիս Հաստատէ արեգական եւ լուսնի եւ իւրոց նախնեաց» (էջ 132): Ունենք հոմանշային շարք աստվածների բնակավայրերի՝ մեհեան, տաճար, խորան: Ստ. Մալխասյանցը մանրամասնում է, որ մեհեանն ի սկզբանե Միհրի պաշտամունքին նվիրված տաճար է նշանակել, ասորուշան, կրակատուն³⁶: Այսինքն՝ ասուգաբանորեն բառը թափանցիկ է. իրանյան աստծո անունից՝ պարսկերեն mehyān<*mihrakān «Միհրի, միհրական»³⁷:

Բոլոր ժողովուրդների կրոնական պատկերացումներում երկնային, անդրշիրիմյան աշխարհում կա երանելի մի վայր, որտեղ Հանգրվանում են արդար Հոգիները՝ դրախտը: Այս բառը ևս ընդգրկել ենք «տուն, բնակավայր» հասկացույթի կազմում, քանզի այն արդար ու բարի Հոգիների համար սահմանված հավիտենական կացարանն է՝ երկնային տունը: Բառի հնչյունական պատկերից արդեն ակնհայտ է իրանյան ծագումը. Գ. Զահուկյանն այն համեմատում է միջին պարսկական draxt / diraxt ձևերի հետ, որոնք նշանակում են «ծառ», այն իմաստային ընդլայնումով դարձել է «պարտեզ», ապա նաև՝ եղեմ: Ստ. Մալխասյանցի բառարանում նշվում են ծառ, ծառաստան, պարտեզ նշանակությունները, իբրև եզրափակում տրվում կրոնական նշումը քրիստոնեական բացատրությամբ. «3. Ըստ Աստուածաշնչի աւանդութեան՝ պտղալից պարտեզ երկրի երեսին, որտեղ Աստուած բնակեցրեց Ադամին եւ Եւային, որոնք կերակրվում էին դրախտի ծառերի պտուղներով. կոչւում է նաեւ դրախտ փափկութեան: 4. Ըստ քրիստոնէական հաւատալիքի երանաւէտ վայր, որտեղ արդարների Հոգիները մշտնջենապէս ապրին երանութեան մէջ, արքայութիւն երկնից»³⁸:

Խորենացու պատմության մեջ հանդիպում ենք դրախտ բառի յուրօրինակ հոմանիշներից մեկին՝ Բուրաստան. առաջնային իմաստով Ստ. Մալխասյանցն առանձնացնում է հետևյալ նշանակությունը՝ «բուրաւէտ ծառերի և ծաղիկների տնկարան, ծաղկոց», ապա՝ «ծաղկաւէտ դաշտ» և «քաղաքի շրջակայք»³⁹: ՆՀԲ-ում այս եզրույթն ունի «արուարձան քաղաքի» և «նման դրախտի» իմաստները⁴⁰: Կարող ենք եզրակացնել, որ նախնական ընկալմամբ, քաղաքի շրջակայքը, արվարձանները սկզբնապես ընկալվել են որպես բնության

³⁵ Աւետիքեան, Սիւրմելեան, Աւգերեան. 1979, 972:

³⁶ Մալխասյանց. 1944, 298:

³⁷ Զահուկյան. 2010, 521:

³⁸ Մալխասյանց. 1944, 543:

³⁹ Մալխասյանց. 1944, 393:

⁴⁰ Աւետիքեան, Սիւրմելեան, Աւգերեան. 1979, 514:

գեղեցիկ անկյուններ անգամ դրախտից արտաքսվելուց հետո, որի պատճառը բարու և չարի գիտություն ծառի խնձորի ճաշակելն էր, այս մեղքի շնորհիվ մարդը կարողացավ տարբերել բարին և չարը, գեղեցիկն ու ալլանդակը, ուստի մահկանացուներն իրենց բնակավայրերը ճգնում էին վերածել դրախտ – բուրաստանների: Խորենացու երկում այն օգտագործվում է ծաղկոց բառի և արբեցման հետ զուգադիր. «Եւ զմասն ինչ գետոյն ընդ մէջ քաղաքին բախշեալ անցուցանէ ի սպասու ամենայն պիտոյիցն եւ յարբուցմունս բուրաստանաց եւ ծաղկոցաց» (էջ 66): Բառի և՛ արմատը, և՛ ածանցը իրանյան աղբյուրից փոխառյալ են. Գ. Զահուկյանն այն համեմատում է ավեստայի լեզվի *baoidi* («բույր, անուշահոտություն») և միջին պարսկերենի *bōd* («հոտ») նախածների հետ⁴¹:

Դրախտի հականիշն է դժոխքը՝ անդրշիրմյան աշխարհում այն վայրը, որտեղ ապրում են մեղավոր հոգիները՝ ենթարկվելով տանջանքների, ինչպես բացատրում է Ստ. Մալխասյանցը. «1. Ըստ քրիստոնեական կրօնի և շատ հին ազգերի հասկացողությամբ՝ տեղ (ստորերկրեայ), որտեղ անգեղջ մեղաւորները դատապարտվում են մշտնջենաւոր տանջանքների, գեհեն, տարտարոս»⁴²: Դարձյալ իրանյան հին աղբյուրից ծագող փոխառյալ բառ է, որը Գ. Զահուկյանը, հետևելով Հր. Աճառյանին, համեմատում է ավեստայի լեզվից *daēvā* և միջին պարսկերեն *dōzax* նախատիպերի հետ՝ «դժվար, դժնի» իմաստներով⁴³: Դժոխքի իմաստով գրաբարում վկայված է «վիհ» եզրույթը. «... զայսպիսի կարծրութիւն նիւթոյ պէս պէս տաճարս եւ սենեակս օթից եւ տունս գանձուց եւ վիհս երկարս, ոչ գիտէ ոք, թէ որպիսեաց իրաց պատրաստութիւն հրաշակերտեաց» (էջ 66): ՆՀԲ-ում վիհ-ը բացատրվում է որպես «խորխորատ, անդունդ, փոս, երկիր բերանաբացեալ, գերեզման, դժոխք»⁴⁴: Բառի ծագումը Գ. Զահուկյանը համարում է իրանյան, բայց բուն աղբյուրը հավաստված չէ⁴⁵:

Որպես մարդու վերջին տուն, բնակավայր՝ հայերենում կիրառվում է գերեզման եզրույթը: Ահա Հայկի հակոտնյա Բեկի գերեզմանին վերաբերող հատվածը. «Իսկ բլուրն, ուր քաջամարտկաւքն անկաւ Բեկ՝ անուանեաց Հայկ Գերեզմանս, որ այժմ ասին Գերեզմանակք» (էջ 44–46): Բառն այստեղ հատկանվանական կիրառություն ունի. արդի արևելահայերենում այն իր իմաստը չի փոխել: Գ. Զահուկյանը բառը ենթադրաբար է համարում իրանական փոխառություն, այն համադրում է ավեստայի *garō dōmāna* արմատի հետ, որն ունի «գովեստի տուն», այսինքն՝ արքայություն իմաստը, և միջին պարսկերենի՝ արդեն ավելի մոտ հնչյունապատկեր ունեցող *garizmān/ garazmān* նախածների հետ, որը նշանակում էր երկինք⁴⁶: Նախնական պատկերացումներով մարդու վերջին տունը երկինքն է արքայությունը:

«Տուն, բնակավայր» հասկացությի կազմում յուրահատուկ դեր ունի ապաստան եզրույթը, որի նախնական ձևը վերականգնվում է ՆՀԲ-ում՝ ապահոմաստան, որի իմաստը հիմնականում պահպանվել է արդի հայերենում՝

⁴¹ Զահուկյան. 2010, 135:

⁴² Մալխասյանց. 1944, 513:

⁴³ Զահուկյան. 2010, 197:

⁴⁴ Աւետիքեան, Սիւրմեւեան, Աւգերեան. 1981, 821:

⁴⁵ Զահուկյան. 2010, 711:

⁴⁶ Զահուկյան. 2010, 157:

պատասպարան, ապավեն, ամուր, հուսալի տեղ⁴⁷: Գ. Զահեդյանն այն համարում է փոխառություն իրանյան աղբյուրից, համեմատում է միջին պարսկերեն *apastān* ձևի հետ⁴⁸:

Եզրակացություն

Հին հայերենում «տուն, բնակավայր» հասկացության միջուկային միավորները բնորոշ են գրական հայոց լեզվի զարգացման բոլոր շրջափուլերին, այսինքն՝ ընդհանուր հայկական բառեր են, որոնք գրաբարից ժառանգվել են մեր արդի գրական լեզվին և բարբառներին: Բնակավայր հասկացության բառերի մեծ մասը պարզ արմատական է կենսունակ բառային կապակցություններ կազմելիս: Պարզ բառերից հետո վիճակագրորեն առավել մեծաթիվ են վերջածանցավոր բառերը, ապա բարդ բառերը, բարդածանցավորները հույժ սակավաթիվ են: Նախածանցավորներ չկան:

Լեզվի պատմական զարգացման ընթացքում «տուն, բնակավայր» հասկացության բառերի մեծամասնությունը գրեթե չի ենթարկվել փոփոխությունների: Եղած փոփոխությունները հիմնականում վերաբերում են որոշ բառերի հիմնական գործածությունից դուրս մղվելուն, պատմաբառերի կամ հնաբանությունների վերածվելուն, իմաստի նեղացմանը: «Տուն, բնակավայր» նշանակող փոխառյալ բառերի շարքում բավական զգալի են իրանյան ծագման միավորները, որոնք հիմնականում պահպանված չընկած փոխառություններ են հետազայում լիովին հայկականացած:

Մովսես Խորենացու «Պատմութիւն Հայոց» երկը Հայերի ազգածագման և իբրև ժողովուրդ, պետություն կայանալու պատմության հիմնարար մատյաններից է: Այստեղ վկայված են «տուն, բնակավայր» իմաստը կրող գրեթե բոլոր համագործածական եզրույթները, ինչպես բնիկ, այնպես էլ իրանական ծագման: Հին հայերենում արդեն հստակ ձևավորված է «տուն, բնակավայր» հասկացության բառ-եզրույթների իմաստային ընդհանուր բովանդակությունը: Հայոց լեզվում այս հասկացության արտահայտված է բազմաթիվ միավորներով, որոնք այս երևույթի ամենատարբեր իմաստային նրբերանգներն են արտացոլում. առաջնայինը սերն է, հպարտությունը, անվտանգության զգացողությունը և ապա անձնական պատասխանատվությունը հայրենի տանը ոչ միայն այս պահին ապրող հայրենակիցների, այլև հեռացած նախնիների, անցյալի ժառանգության ու, ամենակարևորը, գալիք սերունդների առջև. «Թէպէտ եւ եմք ածու փոքր, եւ թուով յոյժ ընդ փոքու սահմանեալ, եւ զօրութեամբ տկար եւ ընդ ալլով յոլով անգամ նուաճեալ թագաւորութեամբ, սակայն բազում գործք արութեան գտանին գործեալ եւ ի մերում աշխարհիս, եւ արժանի գրոյ յիշատակի ...» (Էջ 12):

Նարինե Դիլբարյան – բ. գ. թ., ԵՊՀ Հայոց լեզվի պատմության և ընդհանուր լեզվաբանության ամբիոնի դոցենտ: Գիտական հետաքրքրությունները՝ Հայոց լեզվի պատմություն, դասական հայերեն, միջին հայերեն, դարձվածաբանություն, իմաստաբանություն, տեղանվանագիտություն, անձնանվանագիտություն: Հեղինակ է 5 գրքի և 69 հոդվածի:

ORCID:0000-0003-1212-0029. narine.dilbaryan@ysu.am

⁴⁷ Ա և ե տ ի ք ե ա ն, Ս ի ւ ր մ ե լ ե ա ն, Ա ւ գ ե ր ե ա ն. 1979, 273:

⁴⁸ Զ ա հ ու կ յ ա ն. 2010, 67:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Աճառյան Հր. Հայերեն արմատական բառարան, 1971, հ. Ա (Ա–Դ), Երևան, Երևանի համալսարանի հրատ., 698 էջ, 1973, հ. Բ (Ե–Կ), Երևան, Երևանի համալսարանի հրատ., 687 էջ, 1977, հ. Գ (Հ–Չ), Երևան, Երևանի համալսարանի հրատ., 635 էջ, 1979, հ. Դ (Պ–Ֆ), Երևան, Երևանի համալսարանի հրատ., 674 էջ:

Աղայան Էդ. 1976, Արդի հայերենի բացատրական բառարան, հ. I (Ա–Ձ), հ. II (Ղ–Ֆ), Երևան, «Հայաստան» հրատ., 929 էջ, 1612 էջ:

Հայր Գաբրիել Ալեկսիքեան, Հայր Խաչատուր Սիրմէլեան, Հայր Սկրտիչ Ալգեբեան. Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի. 1979, հ. I (Ա–Կ), Երևան, Երևանի համալսարանի հրատ., 1140 էջ, 1981, հ. II (Հ–Ֆ), Երևան, Երևանի համալսարանի հրատ., 1067 էջ:

Հովհաննիսյան Լ. Շ. 1990, Հայերենի իրանական փոխառությունները, Երևան, Հայկական ԽՍՀ ԳԱ հրատ., 303 էջ:

Մախասեանց Ստ. Հայերեն բացատրական բառարան, 1944, հ. I (Ա–Ե), 608 էջ, հ. II (Ձ–Կ), հ. III (Հ–Ո), 614 էջ, 1945, հ. IV (Չ–Ֆ), Երևան, ՍՍՌ պետ. հրատ., 646 էջ:

Մովսես Խորենացի, 1981, Պատմութիւն Հայոց, քննական բնագիրը Մ. Աբեղյանի և Ս. Հարությունյանի, Երեւան, Երեւանի համալսարանի հրատ., 581 էջ:

Ջահուկյան Գ. Բ. 2010, Հայերեն ստուգաբանական բառարան, Երևան, «Ասոնիկ» հրատ., 819 էջ:

Абилюдинова Ж. Б., Карпец Ж. Б. 2021. Концепт как лингвокогнитивное понятие. – «Молодой ученый» (Казань), № 12 (354), с. 272–276. – <https://moluch.ru/archive/354/79315/>

Дербишева З. К. 2020. Основы лингвокогнитивного сравнения языков: монография, М., Флинта, 336 с.

REFERENCES

Abil'dinova, Ž. B., Karpec Ž. B. 2021. Koncept kak lingvokognitivnoe ponâtie. – «Molodoj učenij» (Kazan). № 12 (354), s. 272–276. – URL: <https://moluch.ru/archive/354/79315/> (In Russian).

Acharyan Hr. Hayeren armatakan bararan, 1971, հ. A (A–D), Yerevan, Yerevani hamalsarani hrat., 698 ej, 1973, հ. B (Ye–K), Yerevan, Yerevani hamalsarani hrat., 687 ej, 1977, հ. G (H–CH'), Yerevan, Yerevani hamalsarani hrat., 635 ej, 1979, հ. D (P–F), Yerevan, Yerevani hamalsarani hrat., 674 ej (In Armenian).

Aghayan Ed. 1976, Ardi hayereni bats'atrankan bararan, A-DZ, GH-F, Yerevan, «Hayastan» hrat., 929, 1612 ej (In Armenian).

Derbiševa Z. K. 2020. Osnovy lingvokognitivnogo sravneniâ âzykov: monografiâ. M., Flinta, 336 s. (In Russian).

Hayr Gabriel Awyetik'ean, Hayr Khach'atur Siwrmelean, Hayr Mkrtich' Awgorean. Nor bargirk' haykazeen lezui. 1979, հ. I (A–K), Yerevan, Yerevani hamalsarani hrat., 1140 ej, 1981, հ. II (H–F), Yerevan, Yerevani hamalsarani hrat., 1067 ej (In Armenian).

Hovhannisyan L.SH. 1990, Hayereni iranakan p`vokharut`yunnery, Yerevan, Haykakan KSH GA hrat., 303 ej (In Armenian).

Jahukyan G. B. 2010, Hayeren stugabanakan bararan, Yerevan, «Asoghik» hrat., 819 ej (In Armenian).

Malkhaseants` St. Hayeren bats`atrankan bararan, 1944, h. I (A–Ye), 608 ej, h. II (Z–K), h. III (H–VO), 614 ej, 1945, h. IV (CH–F), Yerevan, SSR pet. hrat., 646 ej (In Armenian).

Movses Khorenats`i, 1981, Patmut`yun Hayots`, Yerevan, Yerevani hamalsarani hratarakch`ut`yun, 587 ej (In Armenian).

СЛОВА ИРАНСКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ КОНЦЕПТА «ДОМ, ЖИЛИЩЕ» В ТРУДЕ МОВСЕСА ХОРЕНАЦИ «ИСТОРИЯ АРМЯН»

НАРИНЕ ДИЛБАРЯН

Р е з ю м е

Ключевые слова: концепт «дом, жилище», мировоззрение, культурное взаимодействие, иранские заимствования, этимология, семантика, словообразование.

Основные единицы древнеармянского языка, выражающие понятие «дом, жилище», характерны для всех этапов развития литературного армянского языка. Иначе говоря это общеармянские слова, перешедшие в современный литературный язык и диалекты из классического армянского языка. Большинство слов, относящихся к понятию «дом, жилище», представляют собой простые корни, используемые при образовании словосочетаний. Статистически наиболее значимую группу составляют слова с суффиксами, за которыми следуют сложные слова. Сложные суффиксальные слова встречаются чрезвычайно редко, а приставочных слов нет. С развитием языка большинство слов, обозначающих «дом, жилище», подверглось незначительным изменениям, связанным в основном с маргинализацией отдельных слов, их трансформацией в исторические термины или архаизмы, сужением значений. Среди заимствований с индоевропейским значением «дом, жилище» особенно выделяются языковые единицы иранского происхождения. Эти слова, заимствованные преимущественно в период Пехлеви, в дальнейшем полностью арменизировались.

Поскольку труд Мовсеса Хоренаци «История армян» является одним из фундаментальных источников по происхождению армянского народа, в нем присутствуют практически все общеупотребимые термины со значением «дом, жилище» как исконно армянского, так и иранского происхождения. В

древнеармянском языке уже четко было сформировано общее смысловое содержание словоформ концепта «дом, жилище». В армянском языке данный концепт выражен многими языковыми единицами, которые отражают самые разнообразные смысловые оттенки данного явления: первичным из них является любовь, гордость, чувство безопасности и личной ответственности не только за живущих на данный момент в своих отчих домах соотечественников, но и за предков, за наследие прошлого, и самое главное, за будущие поколения.

Нарине Дилбарян – к. филол. н., доцент кафедры истории армянского языка и общего языкознания ЕГУ. Научные интересы: история армянского языка, классический армянский язык, среднеармянский язык, фразеология, семантика, топонимия, антропонимика. Автор 5 книг и 69 статей. ORCID: 0000-0003-1212-0029. narine.dilbaryan@ysu.am

WORDS OF IRANIAN ORIGIN FOR THE CONCEPT OF “HOME,
DWELLING” IN THE WORK “HISTORY OF ARMENIA”
BY MOVSES KHORENATSI

NARINE DILBARYAN

Summary

Keywords: the concept of “home, dwelling”, world view, cultural interaction, Iranian borrowings, etymology, semantics, word formation.

The basic units of the ancient Armenian, which express the concept of “home, dwelling” are characteristic of all phases of the development of the literary Armenian language. In other words, these are common Armenian words passed into the modern literary language and dialects from the classical Armenian language. Most of the words related to the concept of “home, dwelling” are simple roots used in the formation of word combinations. Statistically, the most significant group consists of words with suffixes, followed by compound words. Compound suffix words are exceedingly rare, and there are no prefix words. Throughout the historical development of the language, the majority of words for “home, dwelling” have undergone little changes. The changes that did occur mainly involve the marginalization of certain words, their transformation into historical terms or archaisms, and narrowing of the meanings. Among the loanwords with Indo-European meaning of “home, dwelling”, units of Iranian origin are particularly notable. These words, primarily borrowed during the Pahlavi period, were fully assimilated into Armenian.

Since the work “History of Armenia” by Movses Khorenatsi is one of the fundamental sources on the origin of the Armenian nation, it contains almost all commonly used terms with the meaning of “home, dwelling”, of both native

Armenian and Iranian origin. In ancient Armenian, the general semantic content of the word-forms of the concept of “*home, dwelling*” was already clearly formed. In the Armenian language, this concept is expressed by many linguistic units, which reflect the most diverse semantic nuances of this phenomenon: the primary of them is love, pride, a sense of security and personal responsibility not only for compatriots currently living in their ancestral homes, but also for ancestors, for the legacy of the past, and most importantly, for future generations.

Narine Dilbaryan – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at the Chair of the Armenian Language History and General Linguistics of YSU. Scientific interests: history of the Armenian language, classical Armenian, middle Armenian, phraseology, semantics, toponymy, anthroponomics. Author of 5 books and 69 articles. ORCID:0000-0003-1212-0029. narine.dilbaryan@ysu.am